

ББК 60.524.251+60.027+60.028,13

T52

УДК 316.647.5+172.3

Рекомендовано до друку вченою радою університету,
протокол №1, від 31 серпня 2007 року.

За повного або часткового відтворення матеріалів цього
видання посилення на нього обов'язкове.

Висловлені у виданні думки належать виключно авторам.

Редакційна колегія:

В.О. Бакальчук

М.А. Козловець

В.С. Крисаченко

Л.І. Мазука

П.Ю. Саух (керівник)

T52

**Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності:
Матеріали засідання "круглого столу" від 29 травня 2007 р. / За
заг. ред. П.Ю. Сауха – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. –
124 с.**

У виступах учасників "круглого столу" розглянуті філософські аспекти проблеми толерантності, історичні корені проблем полікультурності та формування якостей толерантності в умовах глобалізованого світу, механізми толерантного спілкування і взаємодії в контексті міжкультурної та внутрішньокультурної комунікацій, а також висвітлені різноманітні форми прояву толерантності та інтолерантності в соціокультурному просторі сучасного українського суспільства.

60.524.251+60.027+60.028,13

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка

КАНЦЛЕР Ольгерд Володимирович
асистент кафедри філософії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

**Проблема міжособистісної толерантності у контексті
кантівського "категоричного імперативу"**

Не повторюючи все те, що було сказано попередніми доповідачами про актуальність розгляду проблеми толерантності, я хотів би торкнутися теми значення "категоричного імперативу" Іммануїла Канта для кращого розуміння сутності толерантності у контексті громадянського суспільства, яке формується в Україні.

Новизна етичної ситуації сучасності - і тут мова не тільки про Україну - обумовлена не тільки плюралізмом нормоутворюючих інститутів, але й встановленням меж їхніх повноважень. Суб'єкт соціальний не просто зобов'язаний додержуватися моральних норм - зараз він має в більшій мірі право вільного вибору цих норм. Поруч із етичним значенням особистості, яка, з одного боку, висуває й відстоює цінності, а з іншого боку - визнає й дотримується їх, етична роль

нормоутворюючих інститутів стає відносно другорядною. Сучасна людина, особливо так званої демократичної частини світу, є потенційно автономна, самоцінна, самодіяльна та самореалізуєма і може обирати собі різні моделі соціальних зв'язків. Виникає ідеал правової людини, істотною рисою якої є толерантність, котра визначається як терпимість та повага до інших думок та поведінки, стійкість до невизначеності, до фрустрації.

Говорячи конкретно про нашу країну, під загрозою руйнування відносного соціального балансу, вивільнення поки що латентних або таких, що стримуються, гостро деструктивних потягів у певної частини українського суспільства, загрозою навіть руйнування держави, - нашого, як кажуть, спільного дому, - що викличе, безумовно, ще більше проблем, ніж ти, які до цього всього призвели. - на перше місце виходить питання виховання почуття соціальної, громадянської відповідальності. Такі демократичні цінності як вибір, право на власну думку, свобода сумління й віри, - тобто все те, що дозволяє зберегти розмаїтість суспільства, унікальність та своєрідність окремих його частин, - ще не в повній мірі усвідомлені й всмоктані вітчизняною культурною традицією.

Суб'єкт соціальний - це людина, що, так би мовити, добровільно взяла на себе функції політика або суспільного діяча, яка вільно бере участь у спільному обговоренні й вирішенні всіх найважливіших суспільних справ, що живе не тільки приватним, але й суспільним інтересом. На відміну від професійного політика, вона політик не за посадою, за яку отримує платню, а за усвідомленням свого обов'язку. Це - в ідеалі. На практиці, на жаль, виходить дещо по-іншому. Отож, постає питання морального та правового виховання членів суспільства, тому що зовнішні "матеріальні" (за марксизмом) чинники та внутрішні потреби індивіда (перш за все, такі потужні як потреба у безпеці, у задоволенні), як виявляється, не однозначно та імперативне визначають поведінку членів суспільства у напрямку, здавалося б, очікуваного самозбереження соціальної системи та її елементів (індивідів).

Тому, коли ті самі продуктивні сили разом з виробничими відносинами все ще, як виявилось, "не дозріли", у період зменшення впливу релігії у сучасному світі (хоча й відносного його зростання у нас), коли на віру мало що сприймається, коли апелювання до піднесеного, до поняття добра, попри зовнішню релігійність, є в очах значної частини суспільства чимось абстрактним й віджилим,

корисним бачиться знов уважно придивитися до строго раціонально виведеного Іммануїлом Кантом філософського "категоричного імперативу": "...чини тільки згідно такий максимі, керуючись якою ти у той же самий час можеш побажати, щоб вона стала всезагальним законом". Інше формулювання того ж самого моральнісного імперативу проголошує: "...чини так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого так само як до мети і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу".

Одразу кидається у вічі подібність цього імперативу до знаменитого стародавнього "золотого правила моральності": "(не) чини по відношенню до інших так, як ти (не) хотів би, щоб вони чинили по відношенню до тебе", яке зустрічається і в давньоіндійській Махабхараті, і у вченні Кун-Фу-цзи, і у Біблії, та в інших ранніх писемних пам'ятках багатьох культур. Але помітна й відмінність: у Канта наголошується не на особистому, суб'єктивному критерії агента дії, а на або "всезагальному законі", який впливає з єдиної людської природи, або на потребах і бажаннях самого об'єкта дії. Тобто, у першому випадку йде мова про толерантність-правосвідомість, а у другому - про толерантність-повагу-до-іншого. Але суть залишається одна: підкорення міжособистісної поведінки індивіда зовнішньому закону, котрий єдиний для всіх, визнання прав, "іншості" іншого як передумова блага всіх. Така постановка питання, очевидно, більш конструктивна та наукова (у сенсі - об'єктивна), ніж його класичні формулювання на кшталт "що в іншому не подобається, того й сам не роби" або "не роби іншому того, чого не хочеш собі". Адже в таких класичних, можна сказати, побутових визначеннях головного правила поведінки містяться тільки зародки толерантності як визнання за іншим права на погляди й смаки, які відмінні від поглядів оцінюючого (за виключенням антигуманних і злочинних ідей): у них мова йде більше про емоційне, відчуттєве ставлення до дійсності, про консервацію власного певного усталеного типу сприйняття та поведінки, у кращому разі тільки про внутрішнє засудження того, що "не подобається", про байдужість та нерозуміння потреб іншого. Якщо подивитися знов на тільки що перед цим написане, то у цих характеристиках світосприйняття звичайної людини традиційного суспільства легко вгадуються риси й сучасного українця з натовпу. Думається, ті категоричність, раціональність та, ширше, раціоналізм, - і одночасно їх гранична гуманістичність, - у виведенні та остаточному формулюванні правил

взаємовідносин між людьми, їхніх прав та зобов'язань, які притаманні мисленню знаменитого німця і які втілювалися у основному законі його практичної філософії, як раз на часі у нашому суспільстві, сповненому соціальних, національних, релігійних та інших конфліктів. Корисне таке щеплення раціоналізмом з присмаком ідеалізму й нашій філософській думці, якій традиційно були притаманні, зокрема, такі риси як емоційність, екзистенційність, символізм та софійність (у сенсі відносно меншої категоріальності, науковості, раціональності у порівнянні із західною філософією), що, втім, зовсім не означає нашого негативного ставлення до цих особливостей як таких. Хоча не можна не відмітити, що у совітській період філософія в Україні була аж занадто "наукова", а німецька класична філософія, зокрема, її визначний представник І. Кант, завжди була у пошані, що навіть у часи тотального панування "марксизму-ленінізму" проявлялося відповідними "ухилами" від "єдино вірного" вчення. Так що, можливо, такого щеплення раціональністю потребує перш за все масова свідомість та її окремі носії.

Завершуючи, відзначу, що регулювання з боку владних структур і саморегулювання соціокультурного процесу за нормального розвитку суспільних відносин носять характер взаємопідтримки. Даному взаємозв'язку властива напруженість, яка пов'язана з об'єктивними протиріччями в інтересах суб'єктів суспільства. Для зняття цієї напруженості потрібна гнучка політика, дотримання балансу між суб'єктами суспільства, що реалізують соціальні, економічні, культурні та інші програми. Громадянське суспільство, як система відносин обміну й сфера вільної активності, на нашу думку, найконструктивніше та найефективніше сприяє зняттю цієї напруги. Як "право на терпимість" толерантність перетворюється в обов'язок виконання загальноприйнятих норм, спрямованих на врівноважування взаємних домагань суб'єктів.